

שלח את עמי

מים ראשונים: חמש פעמים חוזרת הקריאה: "שלח את עמי", בשלוש פרשות שעבוד ויציאת מצרים: שמות, וארא, בא, ולצידה האזהרה: "אם מאן אתה לשלח", או "אם אינך משלח וכו'". וכבר הפכה קריאה זו סמל לדורות, בעת המאבק לעלייה מברית המועצות ובמאבק לשחרור העבדים הכושים בארה"ב בנוסחה באנגלית: Let my people go.¹ קריאה זו גם זכתה לשירה ולהלחנות **באנגלית ובעברית**. ואנו, כדרכנו, במדרש ובפרשנות המקרא.

לְךָ אֶל פְּרַעַה בְּבִקְרֵהּ הִנֵּה יָצָא הַמִּיָּמָה וְנִצְבְּתָה לְקִרְאָתוֹ עַל שְׂפַת הַיָּאֵר וְהַמַּטָּה אֲשֶׁר נִהְפְּךָ לְנַחֵשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ: וְאִמַּרְתָּ אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי בְּמִדְבַר וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עֵד כֹּה: (שמות ז טו-זט).²

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק א הלכה ב

תני: "יש בראייה מה שאין בחגיגה ובחגיגה מה שאין בראייה: שהראייה כולה לגבוה מה שאין כן בחגיגה. חגיגה נוהגת לפני הדיבור ולאחר הדיבור מה שאין כן בראייה".³ חגיגה נוהגת לפני הדיבור?⁴ לשון חגיגה נוהגת לפני הדיבור: "שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" [שמות ה א].⁵

שמות רבה פרשת שמות, פרשה ה סימן יד

"ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלוהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" (שמות ה א).⁶ ... אמר ר' חייא בר אבא: אותו היום יום פְּרוֹזְפוּטִי של פרעה היה,⁷ ובאו כל המלכים כולם לכבדו והביאו דוֹרְאוֹת של עטרות והיו מעטרים אותו שהוא יום קוֹזְמוֹקְרָטוֹר.⁸ והביאו אלוהיהן עמהם.⁹ משעטרו אותו, היו

¹ וגם על זה ניתן לדרוש ולהשוות: קריאה פשוטה: שלח את עמי – ללא שום הסבר, נימוק או מטרה – אלה לא עניינך פרעה; מול הקריאה: שלח את עמי ויעבדוני / ויחוגו לי, שנותנת טעם, סיבה או מטרה. עם אמירה גם למי שמשתחרר ולא רק ציווי למשחרר. ראה דברינו **דרך שלושתי ימים** בפרשת בא הבעל"ט.

² כך הוא בראש פרשתנו, פרשת וארא, לפני המכה הראשונה, מכת דם. וחוזרים הדברים בפרק ז לפני מכת צפרדע; וכך גם בפרק ט פעמיים: לפני מכת הדבר ולפני מכת הברד. בכולם הלשון היא: "שלח את עמי ויעבדוני". וכבר קדמה לקריאה זו, הקריאה בראש פרק ה, בפרשת שמות, בעת התייצבותם הראשונה של משה ואהרן לפני פרעה, ושם הלשון היא: "שלח את עמי ויחוגו לי". סה"כ, חמש "שלח את עמי". לקריאות אלה נוספה בפרק ח, לפני מכת הערוב, האזהרה: "כי אם אינך משלח את עמי", ובדומה לכך בפרק י, בפרשת בא, לפני מכת הארבה: "כי אם מאן אתה לשלח את עמי". סה"כ, שבע או שבעה של"ח את עמי. ואם נחזור לפסוק שהבאנו למעלה, יש לשים לב להקשר בו נאמרת קריאה זו: בעת התייצבות לפני פרעה ובכפל לשון של הפועל של"ח. יש כאן עמידה גאה לצד הקפדה על כבוד המלכות. ראה דברינו **לחלוק כבוד למלכות** בפרשה זו.

³ "תני" זה היא תוספתא מסכת חגיגה פרק א הלכה ד הדנה בקרבנות שאדם מביא בעלייתו לרגל: קרבן ראייה "לראות פני" שהוא קרבן עולה וקרבן חגיגה שהוא קרבן שלמים לשמחת החג. המעלה של קרבן הראייה הוא שכולו מוקרב לגבוה (בעוד שקרבן החגיגה נאכל בידי כל אחד), והמעלה של קרבן חגיגה היא שנהגה עוד "לפני הדיבור" כפי שיוסבר להלן. ויש גם מצווה שלישית של שמחה. ראה במקור בתוספתא שם: "אי זו היא ראייה? אילו עולות הבאות לראיה. אי זו היא חגיגה? אילו שלמים הבאין לחגיגה. אם יש לו להביא מתוך ביתו הרי זה מביא, ואם לאו משתתף הוא עם אחרים". ראה גם הסוגיה בגמרא בבבלי חגיגה דף ו ע"ב המרחיבה בנושא על בסיס תוספתא זו ודנה גם אילו קרבנות עולה הקריבו בני ישראל בכל שנות המדבר: עולת תמיד או עולת ראייה (במדבר הראייה הייתה אפשרית כל יום). ראה דברינו **על דברי עולה זבח** בפרשת צו.

⁴ ככה מפסק ליברמן בתוספתא כפשוטה סדר מועד חגיגה עמ' 1277. והתשובה של 'לשון חגיגה' תבוא מיד בהמשך. אבל אולי אין כאן סימן שאלה והירושלמי מסכים עם הבבלי שנראה בהערה הבאה על החגיגה של פרשת משפטים, והוא רק מוסיף את לשון חגיגה כדלהלן. ועכ"פ, "לפני הדיבור" או בנוסחאות אחרות: "לפני הדיבור", פירושו לפני מעמד הר סיני.

⁵ "שלח את עמי" הראשון, בפעם הראשונה שמשה ואהרן באים אל פרעה בדרישה לשחרר את בני ישראל, הוא כאמור עם הסימות: "ויחוגו לי במדבר". מכאן לומד התלמוד הירושלמי על מעלת קרבן החגיגה על פני קרבן הראייה לדורות. (ובסופו של דבר הוקרב קרבן פסח שדינו כקרבן שלמים עוד במצרים לפני היציאה למדבר). ראה במקבילה בתלמוד הבבלי חגיגה דף ו ע"א ש: "חגיגה לפני הדיבור" הם הקרבנות שהקריבו נערי ישראל בסוף פרשת משפטים, פרק כד, במעשה ברית הזאת הדם שלפי חז"ל היה לפני מתן תורה (ראה דברינו **אימתי אמרו נעשה ונשמע**). אבל שם דוחה הגמרא ואומרת: "מאי שנא חגיגה דישנה לפני הדיבור, דכתב ויזבחו זבחים שלמים - ראייה נמי, הכתיב ויעלו עולות!". בא הירושלמי ואומר שהאמירה "שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" היא החגיגה שקדמה לפני הדבור (ולפני עולת ראייה), היינו לפני מתן תורה. נראה שגם הירושלמי יסכים שהקיום של "ויחוגו לי במדבר", היה אכן שם בסוף פרשת משפטים.

⁶ אנחנו עדיין בשלח את עמי הראשון. פתחנו בירושלמי בדבר הלכה ונמשיך באגדה. נלך פחות או יותר לפי סדר שבעת אזכורי "שלח את עמי", כפי שהסברנו בהערה 2 לעיל: ראשונה לפני פרעה, דם, צפרדע, ערוב, דבר, ברד, ארבה, הגם שלא נספיק את כולם.

⁷ יום פְּרוֹזְפוּטִי – יום (או מספר ימים) בשנה שבו המלך מקבל את השלוחים מכל המדינות שסביבו – כפופים או בעלי ברית.

⁸ היום בו עלה המלך לשלטון. ראה עבודה זרה פרק א משנה ג. הדרשן מתאר את פרעה בצבעים של רומא של תקופתו.

⁹ להראות שאלוהיהם משועבדים לפרעה (לקיסר) ו/או לאלוהיו. על רקע זה באים משה ואהרן, כאורחים בלתי קרואים: "שלח את עמי ויחוגו לי", תחילה בשם אלוהי ישראל ואח"כ בשם אלוהי העברים. ראה מים אחרונים.

משה ואהרן עומדין על פתח פלטרין של פרעה. נכנסו עבדיו ואמרו: שני זקנים עומדים על הפתח. אמר להם: יעלו. כיון שעלו, היה מסתכל בהם שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים, ואף לא שאלו בשלומם.¹⁰ אמר להם: מי אתם? אמרו לו: שלוחיו של הקב"ה אנו. - מה אתם מבקשים? אמרו לו: "כה אמר ה' שלח את עמי וגוי".¹¹ אותה שעה כעס ואמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל", לא היה יודע לשלוח לי עטרה? אלא בדברים אתם באים אלי! "לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח".¹² אמר להם: המתינו לי עד שאחפש בספרים שלי. מיד נכנס לבית ארכיון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלוהיה. התחיל קורא: אלוהי מואב ואלוהי עמון ואלוהי צידון. אמר להם: חיפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו...¹³

שמות רבה פרשת וארא פרשה יא סימן ב

"השכם בבוקר והתייצב לפני פרעה" (שמות ח טז).¹⁴ אמר לו הקב"ה למשה: הרשע הזה הקשה את לבו בשלוש הראשונות, ומכה ד' קשה היא יותר על הראשונות. לך והזהר אותו כדי שישלח עמי ולא תבוא עליו המכה. "כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך... את הערוב וגוי".¹⁵

שמות רבה (שנאן) פרשת וארא, פרשה יב סימן א

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲשִׁכַם בְּבֹקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פְרַעֲה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבֹדְנִי" (שמות ט ג).¹⁶ הדא הוא דכתיב: "הן אל ישגיב בָּחוּ מִי כְּמַהוּ מוֹרָה" (איוב לו כב). אמר ר' ברכיה: הן - אחת. בלשון יוני קורין לאחת הן.¹⁷ כלומר, אחד אלוהינו ישגיב בכוחו, מעצים כח הצדיקים לעשות רצונו. מי כמהו מורה - שהוא מורה דרך לעשות תשובה. וכן את מוצא במשה, שהשגיב הקב"ה כוחו ללכת בשליחותו ולעשות ציווי, והיה מורה לפרעה הרשע שיעשה תשובה, שלא היה חפץ לשלוח המכה עליו עד שיזהירונו שיעשה

¹⁰ פה המדרש קצת מקצין שהרי ראינו ונראה שחולקים כבוד למלכות ושואלים בשלום המלכות (מסכת אבות פרק ג משנה ג). ראה גם אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ו שרבי יוחנן בן זכאי שואל בשלומה של מלכות כשהצליח לצאת מהמצור על ירושלים ועוד.

¹¹ זו הפואנטה המרכזית של המדרש התקיף הזה. ביום הגינוסאיא, כשכל המלכים סביב פרעה ביום חגו וכולם מעטרים אותו בעטרות ומתנות יקרות ושמהים וחוגגים איתו, נכנסים "שני זקנים", לא שואלים בשלום פרעה (כמו שעשה יוסף למשל שאמר: "האלהים יענה את שלום פרעה") ואומרים: "שלח את עמי ויחוגו לי במדבר". על רקע החגיגות סביב פרעה בארמונו ביום עלותו לשלטון, בולטות שלוש המילים האחרונות: "ויחוגו לי במדבר".

¹² מאבק יציאת מצרים הוא לא רק מאבק לאומי: "וגם את ישראל לא אשלח", אלא גם מאבק דתי: "לא ידעתי את ה'".

¹³ "קורא" לא בקול אלא קורא - מעיין בכתבים. ראה הנוסח במקבילה במדרש תנחומא כאן: "א"ר לוי: באותה שעה הוציא דפתרא של אלוהות התחיל קורא אלהי אדם אלהי מואב אלהי צידון וכן כולם, אמר להם: הרי קראתי כל כתבי ואין שם שמו של אלהיכם". ראה המשך המדרש מיוחד זה במקור (ובמקבילות), המשל על עבד הכהן שברח לבית הקברות וחיפש משם את אדונו; שאלותיו של פרעה אם אלוהי העברים הוא בחור או זקן וכן כמה הוא (מזכיר את מדרש בראשית רבה לח יג על הפסלים של אברהם, דבריו **שבירת פסלים וניתוח מצבות** בפרשת לך לך) וכמה מדינות כבש; התחקור של פרעה את חכמי מצרים: "שמעתם שמו של אלהים של אלו?"; והתיאור של אהרון ומשה את הקב"ה: "הוא היה עד שלא נברא העולם, הוא יצרך ונתן בך רוח חיים... נוטה שמים ויוסד ארץ, קולו חוצב להבות אש, מפרק הרים ומשבר סלעים, קשתו אש, חציו שלהבת, רומחו לפיד, מגינו עננים, חרבו ברק, יוצר הרים וגבעות... צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם וכו'". לא מצאת את אלוהינו? אנתנו נמצא לך אותו: הוא האלהים של העם העברי שאתה משעבד ורודה בהם בפרך ושוכח את הטובה הגדולה שעשה יוסף מאבות אבותיהם לאבות אבותיך. האלהים הזה לא כתוב בארכיון האלוהיות שלך. מה לעשות? הוא לא מוכר כ"כ בעולם הפאגני שלך. האלהים הזה קורא לך, תחילה בטוב: "שלח את עמי". לא תרצה? כבר תדע מי הוא. תחשוב לרגע פרעה, מה מחזיק את העם הזה בשעבוד הנורא שאתה עושה להם ואינו נשבר. מתוך העם תכיר את אלוהיו.

¹⁴ ראה לשון מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן יח: "אמר הקב"ה: השכם בבקר והודע לפרעה שאינו כלום".

¹⁵ אנחנו ב"שלח את עמי" הרביעי שלפני מכת ערוב (דלגנו על דם וצפרדע). שלוש מכות כבר קיבל פרעה, שלוש פעמים כבר הוזהר: "שלח את עמי" ולא נענה. (שלוש פעמים השכים וישכים משה לקראת פרעה). הנה כעת "שלח את עמי" הרביעי, לצד המכות אשר נעשות קשות יותר ויותר. תרבות מצרים של בני אדם שלמדו לשלוט בחיות, ניתנת למשיסה בידי חיות רעות (הערוב). ראה מדרש תנחומא וארא יד: "ערוב למה? שהיו המצרים אומרים לישראל: צאו הביאו לנו דובים ואריות כדי להיות מצירין בהם. לפיכך הביא הקב"ה עליהן חיות מעורבבות... דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר: מיני צרעין ויתושין". (השווה ליתוש של טיטוס, ויקרא רבה כב ג ושם גם חיות אחרות בשליחות הקב"ה). ראה גם רש"י שמות ח יז בעקבות מדרש תנחומא שמסביר אנג מכת הערוב את הצורך בריבוי המכות: "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם, כסדר מלכות כשצרה על עיר. בתחילה מקלקל מעיינותיה, ואחר כך תוקעין עליהם ומריעין בשפופרות ליראם ולבהלם וכו'". ואנו מפרשים את ריבוי המכות עם הקריאה החוזרת: "שלח את עמי". וצירפנו לדרשה זו גם את הדרשה הסמוכה על הפסוק: "כי אם אינך משלח... הנני משליח בך". לשון נופל על לשון זו היא במקרא עצמו!

¹⁶ אנחנו ב"שלח את עמי" החמישי והאחרון, לפני מכת הברד בסוף פרשת וארא.

¹⁷ המספר 1 ביוניון Hen מבוסא Hen. הדרשן מבאר פסוקים ומילים במקרא בעזרת שפה זרה! ראה כדוגמא נוספת שיטת רבי עקיבא בגמרא סנהדרין ד ע"ב מאיפה יודעים שבתפילין של ראש יש ארבעה בתים: "טט בכתפי - שתיים, פת באפריקי - שתיים", ראה רש"י שם. וכו' כן, מדרש דברים רבה א א שדן בכתבת ספר תורה "בכל לשון" שהוא מבאר את המילה "מרפא" בפסוק במשלי טו ד: "מרפא לשון עץ חיים" במשמעות של "תרפיון" ביוונית. ראה דבריו **אלה הדברים - בכל לשון** בפרשת דברים.

תשובה, שכן כתיב: "השכם בבקר והתיצב לפני פרעה". היה נותן כח ביד משה להשכים ולהתיצב לפני פרעה, כדי שיעשה תשובה, שכן כתיב: "וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִם שְׁלַח אֶת עַמִּי וְיַעֲבְדוּנִי: כִּי בַפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שְׁלַח אֶת כָּל מַגְפְּתֵי אֵל לְפָנֶיךָ וּבַעֲבֹדְיָךָ וּבַעֲמֻדָּךְ (שמות ט יג-יד).¹⁸

מדרש תנחומא פרשת וארא סימן ה

"וידבר אלהים אל משה", זה שאומר הכתוב: "כי העושק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה" (קהלת ז ז) כשהחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבין אותו מן החכמה... עסק שנתעסק שלמה בדברים בטלים הטעוהו: "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים" (מלכים א יא)¹⁹... ואל תאמר שלמה בלבד, אלא אף משה רבינו עסק שנתעסק טלטל אותו. אימתי? כשהלך אצל פרעה. מה כתיב שם? "ואחר באו משה ואהרן".²⁰

שמות רבה פרשת בא, פרשה יג סימן ד

"וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי וְיָבֵן בְּנֵךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֲתֵי אֲשֶׁר שְׁמָתִי בָּם וַיִּדְעֶתְם כִּי אֲנִי (שמות י ב) - גילה הקב"ה למשה מה מכה יביא עליהן וכתב משה ברמז: "ולמען תספר באזני בנך" - זו מכת ארבה, כמו שאתה אומר: "עליה לבניכם ספרו" (יואל א). "כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבולך - ... שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים. "וכסה את עין הארץ". "ויפן ויצא מעם פרעה" - מהו כן? שראה אותם שהיו פונים זה בזה והיו מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עיצה לעשות תשובה.²¹

ספרי זוטא פרק יא פסוק א

"ויהי העם כמתאוננים" - אין העם אלא רשעים, שנאמר: "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה" (שמות לב לא). אבל כשהוא קורא אותם "עמיי", אין עמי אלא פְּשָׁרִים, שנאמר: "שלח את עמי ויעבדוני" (שמות ז טז).²²

¹⁸ כאן, בשלח את עמי החמישי והאחרון, לפני מכת הברד, מתרכז ומתהפך הטון שראינו במדרשים לעיל ומופיע מוטיב התשובה ומתן ההזדמנות לפרעה בכל עת שירצה לשלח את העם ולהפסיק להכביד או להקשיח את לבו (ולהפסיק את הסבל מבני עמו הוא והנזקים לארצו וממלכתו). גם כאן, יש ציווי להשכים בבוקר, בעת שפרעה יוצא לרחוץ בבוקר ביאור (לעשות צרכיו בצנעה כפי שמדגיש המדרש, שמות רבה ט ח), בדומה להשכמה לפני מכת הדם ולפני מכת הערוב. גם כאן, לפני מכת הברד הקשה, המכונה "כל מגפתי", אחרי כל הכבדות הלב של פרעה (ראה דברינו [כי אני הכבדתי את לבו](#) בפרשת בא), חוזר המוטיב: שלח את עמי, הן כאזהרה והן כפתח לתשובה! וכבר הרחבנו לדון על [מכת הברד](#) בפרשה זו בשנה האחרת. שים עוד לב במדרש שגם משה כבר יגע מכל סיפור המכות ולצד האזהרה ומתן התשובה לפרעה ועל כך במדרש הבא.

¹⁹ ושם גם "עושיקים" נוספים כגון של ר' יהושע בן לוי שעסק בצרכי ציבור ושכח הלכות שלמדו רבו בשל כך. וכבר הרחבנו בנושא [כי העושק יהולל חכם](#) בדברינו בקהלת. מה עניין זה לנושא שלנו? בפרט העושק של שלמה? מה עוד שמדרש זה מגיע בסוף לסיפור של התייצבות משה ואהרן לפני פרעה שראינו במדרש שמות רבה הציורי, הראשון לעיל. מה עניין העושק המהולל את החכם לנושא שלנו, ליציאת מצרים? מה פשר הקדמה זו לסיפור של משה ואהרן מול פרעה? התשובה: גם משה נכלל בקטגוריית העושק שהולל את החכם כפי שהוא מסביר והולך.

²⁰ ואנו ממשיכים את המדרש: ואמרו לפרעה שלח את עמי ולא נענה להם. בעקבות לשון המדרש הקודם: "היה נותן כח ביד משה להשכים ולהתיצב לפני פרעה", התעוררנו על מדרש זה. גם על מדרשים אחרים המתארים את יגיעתו הרבה של משה בשל שרשרת המכות והכבדות הלב של פרעה ואי הבהירות לאן כל זה הולך. ראה דברינו [בני סרבנים הם](#) בפרשת שמות. ראה מדרש תנחומא ויקרא סימן ג: "כיון שהלך ואמר: כה אמר ה' אלהי העברים שלח את עמי ויעבדוני, אמר אותו רשע: מי ה' אשר אשמע בקולו, התחיל משה אומר: אני כבר עשיתי שליחותי הלך וישב לו". (שם זה אמנם לענוותנותו וצניעותו של משה, ראה דברינו [הקריאה למשה](#) בפרשת ויקרא, אך עדיין: "הלך וישב לו"). סוף דבר, הקב"ה צריך לחזק גם את משה, שזו קריאתו החמישית לפרעה "שלח את עמי" והיא טרם נענתה; ואין לדעת היכן הסוף של כל התהליך הארוך הזה, כולל מתן הזדמנויות נוספות לפרעה. עד כמה? גם משה זקוק לחיזוק ולהסבר ותכלית. לפיכך מקפיד המדרש לציין גם את מצבו של משה: "היה נותן כח ביד משה להשכים ולהתיצב לפני פרעה, כדי שיעשה תשובה". יש מטרה לכל "הטרטור" הארוך הזה של פרעה, של המצרים, של בני ישראל (שבנתיים סובלים) ושל משה עצמו שלא רואה איך שליחותו מתגשמת ואולי חוזר למחשבת סירובו בסנה. המטרה היא: התשובה! תשובה של מי? של פרעה או שמא של בני ישראל?

²¹ הגענו למכת הארבה שם "שלח את עמי" בא בלשון אזהרה: "כי אם אינך משלח את עמי", בדומה למכת הערוב לעיל. וגם כאן, כמו במדרש הקודם על מכת ברד, ככל שהולכות המכות ומתעצמות, מתחזק הריכוך מצד משה (והקב"ה) ומתגלה מוטיב התשובה, מעט האמון שעוד נותר. אולי סוף סוף המצרים פונים זה לזה ומנהלים שיח פנימי כן. על המכה הגדולה הזו וכל שאר התעללויות הקב"ה במצרים נספר לבנינו ולבני בנינו כל שנה בליל הסדר. ולא נחדל מהקריאה: "שלח את עמי". ולא נשכח לספר ביציאת מצרים גם על מוטיב התשובה, מתן ההזדמנות השנייה, והקריאה לשלם שנראה להלן, המלוות את "שלח את עמי" (לפחות עפ"י המדרש הוא ההגדה).

²² אנחנו אחרי יציאת מצרים, בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים, כשהם בדרך לארץ. מדרש זה הוא על פרשת המתאוננים, עליה הארכנו לדון בדברינו [המתאוננים](#) בפרשת בהעלותך. ספר במדבר נפתח בחגיגות גדולה: מפקד, דגלים, מחנות, בנסוע הארון וכו' (ראה דברינו [איש על דגלו](#) בפרשת במדבר) והמשכו בנפילות גדולות של בני ישראל במדבר: המתאוננים, קברות התאוה, פרשת קרח ועוד. ומעל לכל פרשת המרגלים שגזרה על עם ישראל שיחוגו מהשורש חו"ג, ארבעים שנה במדבר, במקום ויחוגו מהשורש חו"ג במדבר וימהרו ללכת אל ארץ "תביאמו ותיטעמו"! ראה תחילת הדרשה שם: "אין ויהי אלא דבר שלא היה תחילה. אף כאן דבר שלא היה להם תחילה. מלמד שהיו למודין להיות מקולקלין וחזרו לקלוקלן הראשון". היכן "שלח את עמי" הראשון

רש"י דברים פרק ב פסוק כו

ממדבר קדמות - אף על פי שלא ציווני המקום לקרוא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם. כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה. ואע"פ כן פתח להם בשלום. אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום.²³

דבר אחר: "ממדבר קדמות" - ממך למדתיה שקדמת לעולם בדברים.²⁴ יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים, אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר: "שלח את עמי" (שמות ה א), במתון.²⁵

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: נושא מעניין שמשיק לנושא שלנו (הזכרנו בדרך אגב בסוף הערה 9) הוא שינוי השם מאלוהי ישראל לאלוהי העברים, בקריאת "שלח את עמי" הראשונה בשמות ראש פרק ה, עליה כבר עמדו המדרשים והפרשנים. ראה על כך בשמות רבה ה טו, תנחומא וארא ו, אבן עזרא משפטים כא ב, העמק דבר שמות ה ג ועוד. וכבר זכינו להקדיש לכך דף מיוחד, ראה [אלוהי העברים](#) בפרשה זו. השינוי שעשו משה ואהרון תוך כדי הדיבור לפרעה, אולי בא להזכיר את טובתו של יוסף שהיה ידוע למצרים כעברי ולא כישראלי. אבל במקור, מי שקורא כעת "שלח את עמי" הוא אלוהי ישראל! זו המשמעות של השימוש במונח זה שנזכר עד כאן רק פעם אחת במקרא בספר בראשית, במזבח שהקים יעקב בחזרתו לארץ (בראשית לג כ), בין קריאת שמו ישראל ע"י המלאך ובין אישור הדבר ע"י הקב"ה בקיום הנדר בבית אל. אתה פרעה זוכר או אולי לא זוכר (מתנכר) את השם "אלוהי העברים" מאבותיך ומההיסטוריה של מצרים, אבל מכאן ואילך תתחיל להתרגל לשם "אלוהי ישראל". גם זה חלק מהקריאה: "שלח עמי ויעבדוני". מי הוא "עמי"? ישראל. ומי הוא אלוהי "עמי" – "אלוהי ישראל". ולפיכך גם השם "עמי" לעולם נשאר (ספרי זוטא לעיל), כי "עם ישראל" ו"אלוהי ישראל" תלויים זה בזה. ראה ברכות ו ע"א: "אתם עשיתונו חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם" – מובא בדברינו [אנו מאמיריך ואתה מאמירנו](#) בפרשת כי תבוא.

(לא "שלח לך אנשים")? היכן "אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר"? היכן "[בני בכורי ישראל](#)"? האם נעלמו כל אלה בספר במדבר? בא הדרשן ומעביר קו דק ועדין בין "העם" ר"עמי". "העם" יכול לחטוא, אבל "עמי" הם לעולם, גם כשהם חוטאים. ראה המדרשים בשמות רבה פרשות מג ומד על הוויכוח בין הקב"ה ומשה אם עם ישראל הוא "עמך" של משה: "רד כי שחת עמך", או הוא "עמך" של הקב"ה: "למה ה' יחרה אפך בעמך". בא המדרש ואומר שקריאת "שלח את עמי ויעבדוני" גוברת על כל חטאי "העם" שהיו ושעתידיים להיות בהמשך הדרך הקשה. תמיד הם "עמי". והנביא הושע מרחיק עוד ואומר: "וְהָיָה בְמִקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אֲתֶם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי אֱלֹהֵי" (הושע ב א). כך או כך, מדרש ספרי תמציתי זה המזכיר את הקריאה "שלח את עמי ויעבדוני" במורדות ספר במדבר, נותן משמעות ארוכת טווח לקריאה: "שלח את עמי ויעבדוני / ויחוגו לי". קריאה הנמשכת לאורך כל ההיסטוריה של עם ישראל, על מעלותיו ומורדותיו. גם ביציאת אירופה, אסיה, אפריקה ושאר תפוצות ישראל של ימינו שחוו "לא עמי" קשה עד מאד ונקבצו מחדש לקיים: שלח את עמי ויעבדוני ויחוגו לי בארץ ישראל.

²³ בנושא זה הארכנו בדברינו [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים. רש"י כאן נשען על מדרש תנחומא (בובר) פרשת דברים – הוספה סימן י: "אמר לו משה: ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף המצריים, ולא עשית, אלא שלחתני לפרעה, שנאמר; שלח את עמי (שמות ה א), הוי קדמות. דבר אחר: ממדבר קדמות, מן התורה למדתי שקדמה לכל".

²⁴ ראה הנוסח בדברים רבה (ליברמן) פרשת דברים, אמנם על הדרשה הקודמת על סיחון: "מדברים שקדמו לתורה, מדבריו של הקב"ה". אך לנו נראה שקטע זה מתאים יותר לדרשה השנייה (בה אנו עומדים). כי מה הם דברים שקדמו לתורה אם התורה קדמה לבריאת העולם? נראה שהכוונה לדברים שכתובים במקרא לפני מתן תורה, ונאמרו מפי הקב"ה קודם מתן תורה. ראה לשון "לפני הדיבור" בתלמוד הירושלמי בו פתחנו והערותינו שם. הקריאה מפי משה בשליחות הקב"ה: "שלח את עמי ויחוגו לי", קדמה לדיבור (לדיבר) הראשון בסיני: "אנכי ה' אלוהיך". ולפיכך "עמי" גם כשעברו על הדברות.

²⁵ ממדבר קדמות נשלח משה לגאול את העם ואליו ישוב איתם ושם יסיים את חייו. הוא ספר במדבר המתאר את קורות עם ישראל, הוא המדבר אליו נדרש פרעה לשלוח את עם ישראל, הוא המדבר בו הקב"ה נגלה לראשונה למשה בסנה ואומר לו: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה". במדבר זה נודדים ארבעים שנה בני ישראל נודדים, וכאן בספר דברים הם נמצאים לקראת סופו. בסוף ארבעים השנה, כשתם עוון דור המדבר שנגאל בקריאה: "שלח את עמי ויעבדוני במדבר", בסוף ימיו של משה שלא זכה להיכנס לארץ אבל זכה לכבוש את ארץ ישראל המזרחית, מקבלת הקריאה החוזרת ונשנית בתחילת ספר שמות: "שלח את עמי", משמעות חדשה/ישנה. זו הקריאה שייגעה ועשקה את משה בין כל מכה ומכה, בין הכבדת לב אחת של פרעה למשנך. משה מבין באחרית ימיו שיש בקריאה הזו גם מתינות, יש בה פתח תמיד לתשובה, יש בה קריאה אמתית לשלום, גם אחרי שבע או שמונה מכות קשות. העמידה הבוטה של משה ואהרון כלפי פרעה, כפי שראינו במדרש שמות רבה הראשון, שאפילו לא טרחו לשאול בשלום המלכות מתחלפת כאן במתינות ובהבנה של משה את משמעות הקריאה: "שלח את עמי" לאורך ההיסטוריה. (וספר דברים גם מוסיף את הציווי: לא תתעב מצרי כי היית גר בארצו).